

A burgenlandi magyarság élete

1918–1921

Az osztrák és a magyar köztársaság 1918. novemberi kikiáltása után a győztes hatalmak az utódállamokkal való tárgyalásokon Moson, Sopron és Vas vármegye nyugati részének Ausztriához való csatolását kezdeményezték, annak ellenére, hogy ez a térség nem is szerepelt az új Osztrák Köztársaság eredeti területi követelései között.

A későbbi Burgenlandot többségében németek (75,1%), horvátok (15,2%) és magyarok (8,4%) lakták.

A valósághoz jobban közelítő képet kapunk, ha nemcsak az anyanyelvi arányszámokat vizsgáljuk, hanem a magyarul tudókat is figyelembe vesszük. A nezsideri és a felsőpulyai járásban, valamint Kismarton és Ruszt városában abszolút többséget alkottak a magyarul (is) tudók, egész Burgenlandot tekintve ez az arány elérte a 35,1%-ot – azaz minden harmadik ember beszélt magyarul.

Kulturális autonómia

A burgenlandi német ajkú lakosság önszerveződése már 1918 novemberében, a Nyugat-magyarországi Német Néptanács nagymartoni (Mattersburg) létrejöttével megkezdődött, amihez később 200 település csatlakozott.

Egy hónap múlva, szintén Nagymartonban, osztrák szociáldemokrata kezdeményezésre kikiáltották a Heanzenland Szabad Köztársaságot, hogy ezzel a terület Ausztriához csatolását segítsék.

Az 1919. januári soproni Német Napokon a résztvevők területi autonómiát követeltek a magyar kormánytól – amely ezt 10 nappal később törvényben is rögzítette. E törvény a németlakta területek számára létrehozta az ún. Német Kormányzóságot (Deutsche Gouvernement), amelyben kulturális autonómiát biztosítottak a német ajkúaknak.

„A telhetetlen mostohaapa.”
 „Német-Ausztria, az elvált férj,
 mondja Hungáriának: Ide a gyerekekkel,
 Nyugatmagyarországgal! A saint germaini
 árvaszék nekem ítélte oda. Még a vak is látja,
 hogy az ifjúnak jobb sora lesz nálam!”
 Bér Dezső korabeli karikatúrája

Szabadcsapatok a határ mentén

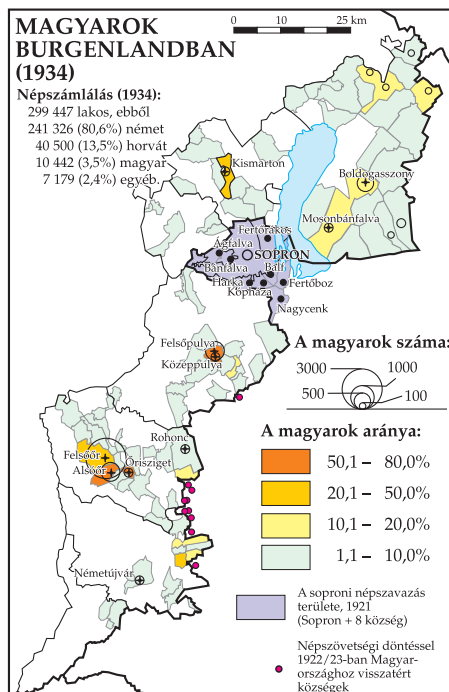
Az 1919-es *saint-germain-i békeszerződés* Burgenland területét Ausztriához csatolta, s ezt azután Magyarországnak a trianoni békeszerződésben el kellett ismernie. Az osztrák kormány e területen 1921-ben az ún. Burgenland-törvénnyel új tartományt hozott létre, noha magát a területet nem tudta rögtön átvenni.

A Tanácsköztársaság leverése után Magyarországon Horthy Miklós kormányozott ugyan, de voltak jelentős legitimista körök, amelyek IV. Károly

Burgenland

A Burgenland név a „Háromvárvidék” vagy „Négyvárvidék” fogalom rövidítése, amivel minden nyugat-magyarországi megye német neve a Burg (vár) szóra végződik: Wieselburg (Moson), Ödenburg (Sopron), Eisenburg (Vasvár), Preßburg (Pozsony). 1918. december 5-én az osztrák német nemzetiek kikiáltják a rövid életű Heanzenland Köztársaságot Mattersburgban. 1919. június 20-án a *saint-germain-i békeszerződés* a nyugat-magyarországi német nyelvű területeket (Győr, Sopron, Moson és Vas vármegyék nyugati részeit) Ausztriának ítélte. 1921. augusztus 28-án az osztrák csendőrség bevonult a régióba és komoly harcokra került sor a magyar szabadcsapatokkal, amelyek csak október végén vonultak ki a területről. 1921. december 5-én adták át hivatalosan Burgenlandot Ausztriának azzal, hogy Sopronban (december 14-én) népszavazást tartanak a város hovatartozásáról. Az Anschluss (1938. március 12.) után Burgenland október 1-jéig működött mint önálló közigazgatási egység. Ezután területét két Gau, „Niederdonau” és „Steiermark” közt osztották fel. 1945. március 29-én vonultak be a szovjet csapatok; ekkor ideiglenes tartományi gyűlést alakítottak Burgenland irányítására. Önálló tartomány lett, de az osztrák államszerződés aláírásáig (1955. május 15.) a szovjet zóna része maradt.

G. B.

A „Lajtabánság”, 1921

Az antant Ausztriával kötött békeszerződése már 1919 őszén az osztrákoknak ítélte az ország túlnyomóan német-, kismérsékelt horvát- és magyarlakta nyugati sávját – a mai Burgenlandot, körülbelül 4500 km²-t, több mint 300 ezer lakossal. Magyar részről történő kiürítését novembertől sürgette Párizs, azonban 1921 nyarán kezdtek hozzá. A kormány szigorúan titkos pártfogását élvező szabadcsapatok, amelyeket ismert különítményes tisztek vezettek, augusztus végén a kiürített 1. zóna osztrák elfoglalását több összecsapásban megakadályozták. Az elcsatolásra ítélt terület közel felét birtokló, ún. nyugat-magyarországi felkelők október 4-én Felsőőrön Prónay Pál alezredes vezetésével kikiáltották a Lajtabánságot, mint független, semleges állampótléket. Az akció miatt keletkezett kisebb diplomáciai krízishelyzetet használta fel a kormány arra, hogy október elején olasz támogatást szerezzen Sopron visszaszerzésére, egyben részt üssön a békerendszeren. Velencében, október 11–13-án olasz-osztrák-magyar tárgyalásokon született megállapodás a soproni népszavazásról. (Ennek ára volt a szabadcsapatok kivonása, ami november elején megtörtént.)

Lajtabánság állam bélyege

A népszavazási tervre Bánffy Miklós gróf külügyminiszter így emlékezett vissza 1945-ben: „Mi Sopron és vidéke részére népszavazást kértünk. Térképen is pontosan megjelölt területre. Csakis erre. Ezt alapos megfontolás után határoztuk el. Fájdalmas volt ugyan, hogy sokkal nagyobb területre nem terjeszthettük ki, de ezt kívánta az okosság. Döntő érv, hogy csak akkora területen kívánjunk népszavazást, melyről bizonyosan tudjuk, hogy nemcsak egy-két százalék többségünk lesz, hanem nagy és döntő. A Burgenland többi részében már nem volt olyan egységes a hangulat mellettünk, ahogy kezdetben. A bandák ugyan fegyelmet tartottak, de már maga az a tény, hogy idegen fegyverforgatók laktak a falvakban, sok apró súrlódást okozott. Ez minden hosszabb meg szállás kényszerű következménye. A déli részen, ahol

területre nem terjeszthettük ki, de ezt kívánta az okosság. Döntő érv, hogy csak akkora területen kívánjunk népszavazást, melyről bizonyosan tudjuk, hogy nemcsak egy-két százalék többségünk lesz, hanem nagy és döntő. A Burgenland többi részében már nem volt olyan egységes a hangulat mellettünk, ahogy kezdetben. A bandák ugyan fegyelmet tartottak, de már maga az a tény, hogy idegen fegyverforgatók laktak a falvakban, sok apró súrlódást okozott. Ez minden hosszabb meg szállás kényszerű következménye. A déli részen, ahol

Erdődy Tamás szabadcsapata. Vörösvár, 1920

Lajtabánsági emlékérem és igazolványa

Az érem előlapján Prónay Pál fővezér képe, hátlapján Lajtabánság címere

Prónay gabonát és vágómarhát rekviráltatott, de csak bonokkal fizetett, a hangulat már ellenünk fordult. Tehát, ezekre nem számíhattunk.

Nagy vita fejlődött ki ebből. Az osztrákok ridegen álltak ellent. Hogy a Sopron körüli lakosság mit akar, azzal ők nem törődtek. Egyetlen érvük a békeszerződés betűje. – Végül Toretta [olasz külügyminiszter] vágta el a vitát. Kimondta, hogy a népszavazást elfogadja az általunk kijelölt területen.”

Az eredményes népszavazás mellett volt még egy haszna a velencei egyezménynek: a határt helyszínen megállapító bizottság igyekezett falvanként meghallgatni az érintettek kívánságait. Így nemcsak Sopron és környékének 255 km²-e maradhatott meg a magyar állam kötelékében, hanem egy sor további község is.

Sz. Z.

Felkelők útlevélvizsgálatot tartanak Nagymartonban. Középen Obendorf Károly felkelőhadnagy

Sopron átvétele a népszavazást felügyelő antantbizottságtól, 1921. december

Ponzichter, Heanzen

Az egykori nyugat-magyarországi németeket sajátos tájszólásuk miatt *Heanzennek* nevezték. A szó eredete ismeretlen. A nyelvük, a *Heanzisch*, abban különbözik a többi ausztriai nyelvjárástól, hogy ahol az osztrák általában ua-t ejt, ők *ui-t*, pl. Stájerországban a kisiút (irodalmi németben: Bub) *Bua*-nak hívják, Burgenlandban *Bui*. A Heanzenekhez tartoztak a soproni ún. *Ponzichterek* is. A szó *Bohnenzüchtert*, babtermesztőt jelent és arra utal, hogy a soproni németek zöldségtermesztéssel foglalkoztak, és még a szőlőbe is babot ültettek a tőkék közé.

G. B.

visszatérését várták. (Ilyen legitimista gócpont volt Vas vármegye nyugati részén a vörösvári [Rotenturm] Erdődy-kastély.) A legitimista csoportok kulcsszerepet játszottak 1921-ben a bevonuló osztrák erők elleni harcban. A háttérben azonban ott állt a magyar kormány is. Az első ütközet az osztrák rendőrség és az önkéntes szabadcsapatok között a határ menti Pinkafőn (Pinkafeld) zajlott, és szeptember folyamán a magyar szabadcsapatok egész Burgenland területéről kiűzték az osztrák alakulatokat. Október 4-én Felsőőrön (Oberwart) Prónay Pál alezredes vezetésével kikiáltották a Lajtabánságot mint független államot. Ezt követően olasz közvetítéssel, a nagykövetek párizsi tanácsának engedélyével Velencében tárgyalások kezdődtek az osztrák és a magyar állam között, melyek eredményeképp október 13-án az ún. velencei jegyzőkönyvben megállapodtak abban, hogy Magyarország megszünteti a szabadcsapatok támogatását, Ausztria pedig beleegyezik a Sopronról és nyolc környező faluról kiírandó népszavazásba.

Népszavazás

1921. november 26-án az *osztrák csapatok* bevonulhattak

Burgenlandba és átvették a közigazgatást. Az 1921. december 14–15-re kiírt népszavazás előtt azonban kivonultak Sopronból és annak környékéről.

A népszavazásban a lakosság 72,8%-a Magyarország mellett voksolt. Sopron város és a nyolc falu Magyarország területén maradt. Az eredményhez hozzájárult egyfelől, hogy Sopron evangélikus többségű város volt (szemben a szintiszta katolikus Ausztriával), másfelől gazdaságilag szorosan kapcsolódott a magyar részekhez. Sopronban a magyar ajkú lakosság mellett a német ajkúak – Ponzichterek nevezett zöldség- és bortermező gazdapolgárok – többsége is Magyarországra szavazott. A város ezért kapta a *Civitas*

fidelissima (a leghűségesebb város) elismerést a magyar kormánytól.

Olvasó- és kultúregyesületek

Az Ausztriához került területeken semmiféle átfogó magyar *kisebbségi önszerveződés* nem jött létre. De a magyar településeken található kultúregyleteket, amelyek azonban már a 19. század végétől működtek, mint pl. az 1890-ben alapított Alsóőri Olvasókör vagy az 1899 óta fennálló Református Ifjúsági Olvasókör.

Az 1918 utáni Ausztria területén korábban ezek mellett csak Bécsben és Grazban működött magyar kultúregylet. A legrégebbi, az 1864-ben alapított bécsi Magyar Olvasókör volt és az 1888-ban indult Grazi Magyar Kultúregyesület.

GERHARD BAUMGARTNER

Olvasóinknak a következő köteteket ajánljuk: Ormos Mária: *Civitas fidelissima. Népszavazás Sopronban, 1921.* Győr, 1990.; Éger György: *A burgenlandi magyarság rövid története.* Bp., 1991.; Szoják Szilvia: *Az ausztriai kisebbségek nyelvi jogai – különös tekintettel a magyar kisebbségekre.* In: Nádor Orsolya–Szarka László (szerk.): *Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában.* Bp., 2003. 204–217.

Jellegzetes burgenlandi táj: Városszalónak (Stadtschlaining) látképe

